

Jarosław Włodarczyk, Księżyc w nauce i kulturze Zachodu. Dom Wydawniczy REBIS Sp. z o.o., Poznań 2012, Wydanie 1, ISBN 978-83-7510-095-2

Dzieło Jarosława Włodarczyka „Księżyc w nauce i kulturze Zachodu” jest dość obszerne. Zawiera 488 stron z wieloma oryginalnymi czarno-białymi i kolorowymi ilustracjami.

Książka poświęcona jest miejscu Srebrnego Globu w historii ludzkości.

Autor pokazuje, jaką inspiracją był Księżyc w sztuce, zwłaszcza malarstwie (nokturny), a także w poezji i prozie światowej.

Poznajemy metody obserwacji Księżyca i tworzenie kalendarzy od czasów społeczeństw megalitycznych, starożytnego Egiptu i Mezopotamii, przez Grecję, aż do czasów współczesnych.

Autor, w poglądowej formie przedstawia dzieje selenografii, od map Gilberta (twórcy terminu), przez Harriota, Galileusza, Mellana, van Langrena i in., przez wspaniałe dzieło Heweliusza oraz mapy Diviniego i Grimaldiego.

Pokazuje, jaką ewolucję przechodziło nazewnictwo dostrzeganych obszarów na Księżycu proponowane przez niektórych twórców map i autorów dzieł astronomicznych.

Autor zajmująco opisuje, jak powstały pierwsze dagerotypy, fotografie zwykle i stereoskopowe (zamieszczając je w pracy) oraz atlasy nieba i globusy Księżyca (o średnicach od kilku cm do 5,6 m).

Wiedza czytelnika wzbogaca się o fakty: przyjęcie jednolitego systemu księżycowego nazewnictwa, zdjęcia odwrotnej strony Księżyca i badanie księżycowych skał.

Śledzimy wraz z autorem, jak naukowcy poszukują odpowiedzi na pytania o genezę i dzieje Księżyca, aż do przyjętej dzisiaj wersji – efektu kolizji kształtującej się Ziemi z obiektem o rozmiarach Marsa.

Poznajemy poglądy filozofów przyrody na naturę obiektów obserwowanych przez teleskopy na powierzchni Księżyca (zwłaszcza kraterów i gór).

Książka wzbogacona jest o bogaty materiał ikonograficzny – rysunki, ryciny, fotografie czarno-białe i kolorowe.

Najbardziej zajmujące są rozdziały 2 – o ruchach Księżyca i mechanikach nieba, oraz rozdział 4 – o zasadach filozofii. W pierwszym z nich jest piękne nawiązanie do Stonehenge, dekoracji w świątyni grobowej Ramzesa III, mezopotamskich efemeryd księżycowych, mechanizmu z Antikithery. Możemy też zapoznać się z argumentacją Arystotelesa o kulistości Ziemi, teorią Księżyca wg Hipparcha, modelem ruchu Księżyca wg Ptoleme-

usza, tablicami paschalnymi Dionizego. Oczywiście, nie brakuje też odniesieni do dzieła Kopernika *De revolutionibus* i geo-heliocentrycznego systemu świata Brahego. W następnych paragrafach możemy zapoznać się z fizyką Księżyca poprzez Keplera i Newtona, uciekającym Księżycem i wydłużającą się dobą oraz z odwiecznym pytaniem, czy Księżyc się obraca. Dla koneserów jest przedstawiony problem libracji w szerokości i libracji w długości.

Natomiast w rozdziale 4. są przedstawione wzmianki na temat ewolucji poglądów na świat począwszy od VI wieku p.n.e. w basenie Morza Śródziemnego poprzez Kopernika, Keplera, Galileusza, Kartezjusza, Newtona, Huygensa. Ciekawie opisany jest zastygły świat Herschela.

Możemy też zapoznać się z teorią pochodzenia wulkanicznego powierzchni Księżyca, a także studiami Gifforda na temat pochodzenia zderzeniowego kraterów na powierzchni Księżyca.

Ciekawe są wątki z fantastyki naukowej, m.in. Verne’a dotyczące wypraw na Księżyc.

Godne polecenia są przypisy, razem 349, odnoszące się do tekstu książki.

Książkę należy traktować jako pracę naukową stanowiącą istotny wkład w poznanie Księżyca.

Ciekawy jest cytat z książki autora: „Historia wypisana na obliczu Księżyca to w znacznej mierze historia Ziemi”. W szczególności spodobał się on żonie, Wandzie Włodarczyk, emerytowanej nauczycielce fizyki z IX Liceum Ogólnokształcącego we Wrocławiu i II Liceum Ogólnokształcącego w Sosnowcu. Podobnie zresztą, jak i cała książka.

Warto zwrócić uwagę na dwóch wybitnych recenzentów książki Jarosława Włodarczyka: Panią dr hab. Grażynę Jurkowlanicz z Instytutu Historii Uniwersytetu Warszawskiego oraz Pana prof. dr hab. Sławomira Breitera z Obserwatorium Astronomicznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Gwarantują oni doskonałą stronę merytoryczną i popularyzatorską książki.

PS. Zbieżność nazwisk Autora książki i recenzenta jest przypadkowa.

*Ireneusz Włodarczyk
Polskie Towarzystwo Miłośników
Astronomii, Rozdrażew
e-mail: astrobit@ka.onet.pl*

Carl' Antonio Balzari, Roland Graf, Thomas Griesohn – Pfliger, Andreas Gygax, Robert Lücke, Vogelarten Deutschlands, Österreichs und der Schweiz. In zwei Bänden: Nicht-Singvögel und Singvögel (Gatunki ptaków Niemiec, Austrii i Szwajcarii. W dwóch tomach: nieśpiewające i śpiewające), 876 Fotos. 394 Karten, Format 15,5 x 22,5 cm, Bern-Wien-Stuttgart 2013, ss. 652, cena 58 euro, ISBN 978-3-258-07802-1.

Niemcy, Austria i Szwajcaria to obszary charakteryzujące się bogactwem świata roślin i zwierząt. Do najbardziej charakterystycznych terenów należą: watty na brzegu Morza Północnego, wrzosowiska i lasy, torfowiska oraz obszary alpejskie, gdzie można napotkać prawie wszystkie gatunki środkowoeuropejskie. Książka *Gatunki ptaków Niemiec, Austrii i Szwajcarii* to pierwsza, bogato ilustrowana praca, poświęconą ptakom żyjącym na obszarze tych trzech krajów. W dwóch tomach przedstawiono 284 gatunki: lęgowych, wędrujących albo gości zimowych, w tym 176 gatunków ptaków nieśpiewających i 108 śpiewających. Z wszystkimi gatunkami zapozna się czytelnik dzięki doskonałym fotografiom i precyzyjnym opisom najważniejszych cech rozpoznawczych oraz mapom ich występowania. Książka ta łączy barwny atlas z naukowym podręcznikiem o ptakach.

Obydwa tomy mają podobną strukturę: „Przedmowę”; „Wprowadzenie”; „Portrety poszczególnych gatunków” i „Załącznik”. We „Wprowadzeniu” omówiono podstawowe pojęcia stosowane w „Portrecie gatunków”: nazwa ptaków na obszarze niemieckojęzycznym, nazwa łacińska, a także nazwy w językach: francuskim, holenderskim, polskim i angielskim oraz opis gatunku, możliwości pomyłek, głosy ptaków, rozpowszechnienie w Europie, występowanie i przestrzeń życiowa, wielkość lęgów, czasowe występowania, pożywienie, zagrożenia i ochrona.

W „Portrecie ptaków” przedstawiono: blaskodziobe, w tym zwłaszcza rodzinę kaczkowatych (łabędzie, gęsi, bernikle), rząd grzebiących (rodziny głuszczołkowatych i kurowatych), rząd perkozy i nury, rząd pełnopłetwe (pelikany i głuptyki), rząd rurkonose (rodzina burzykowatych), rząd brodzące (rodziny czaplówatych, ibisowatych i bociano-watych), rząd szponiaste (rodziny jastrzębowatych, rybołówów i sokołowatych), rząd żurawio-we (rodziny żurawie, dropiowate, chruścielowe), bardzo obszerny rząd siewkowatych (rodziny: ostrz-gojadowate, szczudłonogie, kulony, żwircowate, siewkowate, bekasowate, wydrzyki, mewy, rybitwy, alki) oraz rzędy: gołębiowe, kukułkowe, sowy (z rodzinami płomykówkowate, puszczykowate),

lelkowe, jerzykowe, kraskowe (rodziny zimorodkowate, żońny, dudki) i rząd dzięciołowe z rodziną dzięciołowatych.

Ptaki śpiewające rozwinęły się prawdopodobnie 80 mln lat temu na obszarze australijsko-azjatyckim. Autorzy omawiają szczegółowo rząd wróblowatych oraz liczne rodziny: jaskółkowate, skowronkowate, pliszkowate, jemioluszkowate, pluszczowate, strzyżykowate, muchołówkowate, sikorowate, kowaliki, pomunirkowate, pełzające, remizy, raniuszki, dzieżbowate, szpakowate, wilgi i krukowate. Do rodziny wikłaczowatych należy popularny wróbel domowy i wróbel mazurek. W otoczeniu człowieka przebywają także śpiewające ptaki z rodziny łuszczaków i trznadłowatych. Dzięki informacjom zawartym w książce dowiadujemy się także o zagrożeniach i ochronie tych ptaków.

Wielu ciekawych informacji dostarczy czytelnikowi lektura części opisującej łabędzie, gęsi i mało znane gatunki kaczek oraz kuraków żyjących w Europie Środkowej. Na uwagę zasługują także doskonałe opisy ptaków drapieżnych (np. rybołów, bielik, orzeł przedni, kobuz, sokół wędrowny, raróg, pustułka) oraz charakterystycznych dla Europy Środkowej: bocianów, czapli czy żurawi oraz ptaków wodnych i morskich. W książce tej znajdziemy wiele szczegółowych opisów, ale i ciekawostek między innymi o gołębiach, kukułkach, sowach, dzięciołach, jerzykach, jaskółkach, sikorach, słowikach czy kowalikach.

Książka *Gatunki ptaków Niemiec, Austrii i Szwajcarii* zasługuje na uważną lekturę polskich czytelników. Jest ona bardzo ciekawa zarówno dla specjalistów, jak i dla szerokiego grona miłośników ptaków. Na uwagę zasługuje zamieszczenie w niej polskich nazw ptaków.

Należy pamiętać, że ptaki są często wskaźnikiem stanu środowiska naturalnego. Ich zagrożenie i wymieranie świadczy najczęściej o negatywnych skutkach działań człowieka w przyrodzie, a więc powinniśmy jak najwięcej wiedzieć o nich i ich ochronie.

Eugeniusz Kośmicki (Poznań)

Wolfgang Borchardt, Pflanzenverwendung. Das Gestaltungsbuch. (Zastosowanie roślin. Książka o kształtowaniu nasadzeń roślin), 181 Farbfotos • 145 Zeichnungen • 8 Tabellen, Stuttgart (Hohenheim) 2013, ss. 316, ISBN 978-3-8001-7844-5, Eugen Ulmer KG, www.ulmer.de

Profesor Wolfgang Borchardt należy do wybitnych znawców roślin i możliwości ich wykorzystywania w różnych nasadzeniach. Od 2002 r. jest pracownikiem Fachhochschule Erfurt, na kierunku Architektura krajobrazu, prowadząc działalność dydaktyczną w zakresie przedmiotu „Znajomość

roślin, zastosowanie roślin”. Recenzowana praca Borchardta *Zastosowanie roślin. Książka o kształtowaniu nasadzeń roślin*, ma podtytuł *Podstawy kształtowania nasadzeń roślin drzewiastych, bylin, róż, roślin jednorocznych. Od idei do planu nasadzeń roślin*, a jej przesłaniem jest „Zasto-

sowanie roślin dla wszystkich, którzy pragną o tym wiedzieć więcej”. Praca Borchardta stanowi wszechstronne kompendium wiedzy o kształtowaniu nasadzeń roślin. Metodyka kształtowania nasadzeń roślin uwzględnia ich cechy, barwy, teksturę, strukturę i kształty. Podstawę dla tych działań stanowi podział wolnych przestrzeni przez drzewa i krzewy, a także możliwość zastosowania bylin, roślin jednorocznych i róż. Całość opracowania kończy się próbą naszkicowania określonego algorytmu planowania nasadzeń roślin.

Obszerna książka Borchardta składa się ze wstępu: „O książce” i pięciu podstawowych rozdziałów: „Jakość przeżyć poprzez formy i barwy”, „Kształtowanie oznacza uporządkowanie”, „Kształtowanie przy pomocy drzew i krzewów”, „Różnorodność barw przez cały rok z bylinami, różami i kwiatami jednorocznymi”, „Od idei do planu nasadzeń roślin”. W „Załączniku” zamieszczono „Zastosowaną i pogłębiającą literaturę”, „Źródła ilustracji”, „Skorowidz”. Należy zaznaczyć, że ogromna ilość barwnych zdjęć, szkiców i tabel pochodzi od samego autora. Praca nad książką tą trwała ponad 10 lat, a niewykorzystane w niej fotografie roślin mają się w przyszłości ukazać w oddzielnym opracowaniu.

Rozdział pierwszy omawia formy roślin, zajmuje się ich barwami i kształtami, uporządkowanymi strukturami nasadzeń roślin, teksturami, a także dynamiką. Według autora zewnętrzny pokrój roślin jest podstawowym czynnikiem w kształtowaniu nasadzeń, a więc np. w miastach i parkach zwraca się uwagę na drzewa z dużymi, zaokrąglonymi koronami. Barwy roślin mają także istotne znaczenie; dotyczy to zarówno liści, kwiatów i owoców. Należy jednak pamiętać, że wszystkie cechy roślin podlegają rocznej dynamice zmian.

Rozdział drugi poświęcony jest zasadom kształtowania nasadzeń roślinnych i omawia przyporządkowanie roślin w celu zwiększenia ich oddziaływania, hierarchię w zakresie kształtowania nasadzeń, przyporządkowanie i gatunki kształtujące, problem tworzenia i kontroli kontrastów w nasadzeniach, czy wreszcie rytm i zróżnicowanie nasadzeń roślinnych. Najistotniejszym środkiem właściwego kształtowania nasadzeń jest odpowiedni wybór roślin i ich wzajemne przyporządkowanie.

Rozdział trzeci zajmuje się kształtowaniem nasadzeń przy pomocy drzew i krzewów i tworzeniem żywopłotów, pergoli i tuneli drzew. W żywopłotach i w ścianach drzew można zastosować wiele gatunków, natomiast atrakcyjne rośliny drzewiaste powinny być sadzone pojedynczo.

W rozdziale czwartym przedstawiono procesy kształtowania przestrzeni przez cały rok przy pomocy bylin, róż i roślin jednorocznych. Przy ogromnej różnorodności bylin, autor przedstawia te leśne, sadzone na brzegach zadrzewień czy na wolnych powierzchniach pełnosłonecznych oraz byliny na murki skalne, a także byliny wodne, które wymagają różnych poziomów wodnych. Zwraca uwagę na konieczność stosowania nasadzeń mieszanych, nie zominając jednak o bylinach dominujących.

Róże należą do najstarszych i najbardziej znanych roślin ozdobnych. Znanych jest obecnie 25 000 odmian róż, krzewiastych, pnących, miniaturowych, itp. Róże łączy się często z bylinami i roślinami jednorocznymi. Ważnymi kryteriami stosowania roślin jednorocznych w tych nasadzeniach jest ich odporność na choroby i szkodniki, okres kwitnienia, pokrój i wielkość.

Rozdział piąty poświęcony jest problematyce planowania nasadzeń – od pojawienia się idei do końcowego planu. W ramach przygotowania do nasadzeń konieczne jest: zdefiniowanie celu i tematu przewodniego, opracowanie tzw. „mapy działań” i profilu wymagań oraz przygotowanie końcowych szkiców. Kolejnym krokiem są sporządzenie listy roślin i kalendarza postępowania. Ostatni etap to już nasadzenia.

Podsumowując trzeba stwierdzić, że opracowanie Borchardta *Zastosowanie roślin* to znakomite kompendium wiedzy w zakresie kształtowania nasadzeń. Skierowane jest ono do szerokiego kręgu czytelników zajmujących się zastosowaniem roślin w zieleni miejskiej, studiujących architekturę krajobrazu i ogrodnictwo, a także dziedziny pokrewne, takie jak architektura, planowanie przestrzenne, środowisko. Zasluguje ona na szeroką popularyzację w Polsce, a także na szybkie przetłumaczenie na język polski.

Eugeniusz Kośmicki (Poznań)

Bruno P. Kremer, Bärbel Oftring, Im Moor und auf der Heide. Natur erleben – beobachten – verstehen (Na torfowisku i na wrzosowisku. Przeżywać-obszernować-rozumieć przyrodę), Bern-Stuttgart-Wien 2013, Haupt Natur, ISBN 978-3-258-07777-2, ss. 208, www.haupt.ch, www.naturerleben.net In. Partnerschaft mit www.naturgucker.net

W ramach serii przyrodniczo-dydaktycznych ukazało się już sześć tomów serii *Przeżywać-obszernować-rozumieć przyrodę: W lesie, Na łące, Przy rzece i jeziorze, W górach, W mieście i Na wybrzeżach*. Obecnie do rąk czytelników trafia siódmy tom *Na torfowisku i na wrzosowisku. Przeżywać-obszernować-rozumieć przyrodę*. Autorami jej są wybitni specjaliści, Bärbel Oftring i

Bruno P. Kremer. B. Oftring uczestniczyła dotąd w wielu projektach badawczych w zakresie badania przyrody, a Bruno P. Kremer jest profesorem Instytutu Biologii i jej Dydaktyki na Uniwersytecie w Kolonii zajmując się pedagogiką środowiskową, a także pedagogiką przeżywania przyrody. Omawiana pozycja wydawnicza przedstawia stan wiedzy w zakresie ekosystemów torfowiskowych

i wrzosowiskowych. W skład jej wchodzi: Przedmowa, Przygotowania do wycieczki na torfowisko i wrzosowisko, Na torfowisku i na wrzosowisku. Wprowadzenie, Wiosna, Lato, Jesień, Zima oraz Załącznik obejmujący: Pytania i odpowiedzi, Bibliografię, Źródło ilustracji i Skorowidz rzeczowy.

W „Przedmowie” autorzy stwierdzają, że torfowiska już od dawna traktowane były jako zagrożające albo „złe obszary” pełne tajemnic, natomiast wrzosowiska to tereny romantyczne. Jedne i drugie stanowią bogatą przestrzeń życiową zarówno dla flory, jak i fauny.

Na uwagę zasługuje część pt. „Na torfowisku i na wrzosowisku. Wprowadzenie”, w której autorzy omawiają: przestrzeń życiową torfowiska i wrzosowiska, wysokie torfowiska odżywiane przez deszcz, niskie torfowiska wyznaczające krajobraz, obszary podmokłe i lasy podmokłe, charakterystyczne przykłady torfowisk, a także przejścia pomiędzy torfowiskiem a wrzosowiskiem.

Ciekawy układ książki pozwala przejrzeć się torfowiskom i wrzosowiskom w różnych porach roku. Wiosna to przerwanie „snu zimowego”. W rozdziale tym omówiono historię tworzenia się torfów i warunki konieczne do ich powstania, znaczenie mchów dla torfowisk, życie żab torfowiskowych, znaczenie sitów na obszarze torfowisk, wiosenne „balety” ptaków, do których należą: cietrzew żyjący na torfowiskach, wrzosowiskach, a także na obszarach odłogów, charakterystyczna sowa błotna, a także ptaki z rodziny bekasów, które stają się coraz rzadsze. W krótkich informacjach przedstawiono charakterystyczne rośliny

tych obszarów oraz żyjące tam zwierzęta, np. jadowite żmije.

W okresie lata życie na torfowisku i wrzosowisku osiąga swoje maksimum, a więc czytelnik poznaje typowe rośliny (turzyce, rośliny owadożerne i pasożytnicze, storczyki) i zwierzęta (ważki, jętki, motyle, liczne chrząszcze i ptaki, w tym flamingi).

Część „Jesieni” poświęcona jest kwitnącym wrzosowiskom z ich bogatą florą i fauną, w tym smacznym owocom z torfowisk i wrzosowisk (borówka czernica, borówka brusznica, żurawina, łochynia). Autorzy omawiają także zjawisko określane jako „błędne ogniki”, charakterystyczne dla obszarów torfowisk, wynikające z obecności metanu. Na zakończenie tej części omówiono znane torfowiska w Austrii, Szwajcarii i Niemczech.

W okresie zimy na obszarze wrzosowisk i torfowisk dominują kolory szare i brunatne, a także biel śniegów. W tej części wskazano znaczenie porostów, które zbliżają obszary te do tundry. Na wrzosowiskach pospolitym krzewem jest jałowiec, którego „jagody” cenione są jako przyprawa, ale stanowią także ulubiony przysmak wielu ptaków, oraz ostrokrzew. Tu znajdzie czytelnik również informacje o muzeach poświęconych tym obszarom.

Omówiona książka B.P. Kremera i B. Oftring *Na torfowisku i na wrzosowisku* stanowi niewątpliwie cenną pomoc dla studentów i miłośników torfowisk i wrzosowisk.

Eugeniusz Kośmicki (Poznań)